O'ZBEKISTONDA YERDAN FOYDALANISH VA MUHOFAZA QILISH SOHASIDA DAVLAT BOSHQARUVINI TAKOMILLASHTIRISH: HUQUQIY MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Qosimov Muzaffarbek Erkin o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti,

70420111-Tabiiy resurslar huquqi mutaxassisligi magistranti

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20410151

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida yerdan foydalanish va muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish masalalari tadqiq etiladi. Maqolada 2021–2026-yillardagi islohotlar - PF-6243-sonli Farmon, O'RQ-1061-sonli Qonun va PF-172-sonli Farmon - kompleks huquqiy tahlil qilinib, UZKAD raqamli kadastr tizimining joriy etilishi va davlat yer monitoringining zamonaviy holati o'rganilgan. Germaniya, Niderlandiya va Yaponiya yer boshqaruvi modellari qiyosiy-huquqiy tahlil qilinib, O'zbekiston uchun maqbul huquqiy yechimlar asoslantirilgan. Tadqiqot doirasida tizimli huquqiy muammolar aniqlangan va ularni bartaraf etishga yo'naltirilgan oltita ilmiy-amaliy taklif ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yer fondi, davlat boshqaruvi, yer kadastri, yer monitoringi, elektron auksion, raqamlashtirish, sub-ijara, ekologik audit, tuproqni muhofaza qilish, xorijiy tajriba.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы совершенствования государственного управления в сфере землепользования и охраны земель в Республике Узбекистан. Проводится комплексный правовой анализ реформ 2021–2026 годов - Указа ПФ-6243, Закона ОРК-1061 и Указа ПФ-172, изучается внедрение цифровой кадастровой системы UZKAD и современное состояние государственного мониторинга земель. На основе сравнительно-правового анализа моделей земельного управления Германии, Нидерландов и Японии обосновываются оптимальные правовые решения для Узбекистана. В рамках исследования выявлены системные правовые проблемы и разработаны шесть научно-практических предложений по их устранению.

Ключевые слова: земельный фонд, государственное управление, земельный кадастр, мониторинг земель, электронный аукцион, цифровизация, субаренда, экологический аудит, охрана почв, зарубежный опыт.

IMPROVING STATE MANAGEMENT IN THE FIELD OF LAND USE AND LAND PROTECTION IN UZBEKISTAN: LEGAL PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract: This article examines issues related to improving state management in the field of land use and land protection in the Republic of Uzbekistan. A comprehensive legal analysis of the 2021–2026 reforms - Presidential Decree PF-6243, Law ORK-1061, and Presidential Decree PF-172 - is carried out, while the implementation of the UZKAD digital cadastral system and the current state of land monitoring are investigated. Based on comparative legal analysis of land management models in Germany, the Netherlands, and Japan, optimal legal solutions for Uzbekistan are substantiated. The research identifies systemic legal problems and proposes six scientific-practical recommendations for their resolution.

Keywords: land fund, state management, land cadastre, land monitoring, electronic auction, digitalization, sub-lease, environmental audit, soil protection, foreign experience.

Kirish.

Yer resurslari - har qanday suveren davlatning iqtisodiy barqarorligi, milliy xavfsizligi va ijtimoiy farovonligining asosi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 68-moddasiga ko'ra, yer umummilliy boylikdir, undan oqilona foydalanish zarur va u davlat muhofazasidadir[1]. Yer kodeksining 1-moddasiga muvofiq, yer qonunchiligi hozirgi va kelajak avlodlar manfaatlarini ko'zlab yerdan oqilona foydalanish hamda uni muhofaza qilishni ta'minlashga qaratilgan[2].

Demografik o'sish, jadal urbanizatsiya va iqlim o'zgarishi sharoitida yer fondini samarali va qonuniy asosda boshqarish nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va huquqiy jihatdan ham davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. 2016-yildan boshlab O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar yer munosabatlarini tubdan o'zgartirdi: 2023-yil 30-apreldagi yangilangan Konstitutsiya yerga xususiy mulk huquqini konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamladi; PF-6243-sonli Farmon mahalliy hokimiyat organlarining yer tasarruf etish vakolatlarini elektron auksionlarga o'tkazdi; O'RQ-1061-sonli Qonun rekreatsion va ijtimoiy yerlarni muhofaza qilishning yangi tizimini joriy etdi. Biroq ushbu islohotlar qator tizimli huquqiy muammolarni to'liq bartaraf etmadi va yanada chuqur ilmiy tadqiqotlar hamda amaliy yechimlarni talab qilmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, 2023-yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, davlat nazorati tadbirlarida 28 636 ta holatda jami 6 259 gektar yer maydonlari o'zboshimchalik bilan egallab olingani aniqlangan[3]. Ushbu raqam mavjud boshqaruv tizimidagi tizimli zaifliklarni ochib beradi va ilmiy tadqiqotning zaruriyatini belgilaydi. Mazkur maqolaning maqsadi - O'zbekistonda yerdan foydalanish va muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvining huquqiy asoslarini tahlil qilish, so'nggi islohotlarning samaradorligini baholash, xorijiy tajriba asosida tizimli muammolarni aniqlash va ilmiy asoslangan taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Maqolaning maqsad va vazifalariga erishish hamda yerdan foydalanish sohasidagi davlat boshqaruvi muammolarini tizimli ochib berish uchun bir qator ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

Asosiy urg'u *taqqoslama-huquqiy metodga* qaratilib, O'zbekiston Respublikasining yer qonunchiligi (Yer kodeksi, PF-6243-sonli Farmon, O'RQ-1061-sonli Qonun) Germaniyaning BBodSchG, Niderlandiyaning Kadaster tizimi va Yaponiyaning yer qayta taqsimlash mexanizmi bilan bevosita qiyoslandi[4]. *Tizimli tahlil* metodi orqali yer qonunchiligini uning ierarxik tuzilishi, tarmoqlararo aloqalari va tarixiy evolyutsiyasi nuqtai nazaridan o'rganildi. *Huquqshunoslikda dogmatik (normativ) tahlil* amaldagi Yer kodeksi va maxsus qonun normalarini sharhlashda

[1]O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (2023 yil 30-apreldagi yangi tahriri). 68-modda. - lex.uz/acts/-35869.

[2]O‘zbekiston Respublikasining Yer kodeksi (30.04.1998 y., O‘RQ-598-son, so‘nggi o‘zgartirishlar bilan). 1-modda. - lex.uz/acts/-152653.

[3]Nigmatov A.N. Yer huquqi: darslik. - Toshkent: TDYuI nashriyoti, 2022. - B. 114.

[4]Uzoqova G.Sh. Yer huquqi: o‘quv qo‘llanma. - Toshkent: Adolat, 2023. - B. 78–79.

qo'llanildi. *Empirik metod* doirasida Kadastr agentligining 2023-yilgi statistik hisoboti, UZKAD tizimi ko'rsatkichlari va viloyat adliya boshqarmalari ma'lumotlari tahlil qilindi.

Shuningdek, OECD, FAO va Jahon bankining O'zbekistonga oid tahliliy hujjatlari[5] tadqiqotning xalqaro-huquqiy asosini tashkil etdi. Maqolada professor A.N. Nigmatov,[6] dotsent G.Sh. Uzoqova[7] va X.S. Fayziyev, T.M. Xusanovlarning[8] ilmiy ishlariga tayanildi. Ushbu metodlar majmuasi sohaning nazariy-huquqiy asoslarini va amaliy holatini har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijasida O'zbekiston yer qonunchiligi va yer boshqaruvi sohasida bir qator muhim ilmiy faktlar hamda huquqiy xulosalar aniqlandi. Natijalar to'rtta yo'nalish bo'yicha tizimlashtirildi: (1) davlat boshqaruvining nazariy-huquqiy asoslari va integrasion yondashuv; (2) 2021–2026-yillardagi islohotlar tahlili; (3) raqamli kadastr va monitoring tizimi; (4) xorijiy tajriba qiyosiy tahlili.

Birinchi yo'nalish. Yer huquqi doktrinasining tahlili shuni ko'rsatdiki, yerdan foydalanish va muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvining yuridik tabiati fuqarolik, ma'muriy va ekologiya huquqining uch vektori birlashuvida namoyon bo'ladi. Professor A.N. Nigmatovning formulasi bo'yicha yer fondini davlat boshqaruvi vakolatli organlarning yerdan foydalanish va uni muhofaza qilish bo'yicha ijro etish-farmoyish berish faoliyatidir[9]. Dotsent G.Sh. Uzoqova “yerni huquqiy muhofaza qilish” va “yerdan foydalanish huquqini himoya qilish” tushunchalarini farqlash lozimligini asoslab bergan: birinchisi tuproqni zararli antropogen ta'sirlardan himoya qilish bo'lsa, ikkinchisi yer egalarining subyektiv huquqlarini asossiz cheklanishdan saqlashdir[10]. X.S. Fayziyev va T.M. Xusanov tomonidan taklif etilgan “integratsion boshqarish” konsepsiyasi[11] yer boshqaruvining iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, texnik va ekologik jihatlarini yagona tizimda olib borish zaruriyatini ilmiy asoslab bergan.

---

[5]O‘zbekiston Respublikasining 2025-yil 5-maydagi O‘RQ-1061-sonli Qonuni “Yer uchastkalaridan foydalanish tartibi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”. - lex.uz/uz/docs/-7510549.

[6]O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-iyundagi 389-son Qarori “Davlat kadastrlarini yuritish sohasini tartibga soluvchi ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”. - lex.uz/docs/-5467210.

[7]UZKAD tizimi orqali O‘zbekistonning 96 foiz er maydonining elektron xaritasi tuzildi. - uza.uz; E-Kadastr tizimi, MyGov platformasi. - my.gov.uz, 2024.

[8]O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 29-iyundagi O‘RQ-781-sonli Qonuni “Yer uchastkalarini kompensatsiya evaziga jamoat ehtiyojlari uchun olib qo‘yish tartib-taomillari to‘g‘risida”. - lex.uz/docs/-6087433.

[9]Bundes-Bodenschutzgesetz (BBodSchG) - Germaniya Federal tuproqni muhofaza qilish qonuni. 1999 yil (2023 yil tahriri). - umweltbundesamt.de/en/topics/soil-land/soil-protection/soil-protection-law.

[10]FAO/LANDNET. Development of Land Consolidation in The Netherlands. - Rome: FAO, 2002. - fao.org/fileadmin/user_upload/reu/europe/documents/LANDNET/2002/Netherlands_paper.pdf.

[11]JICA. Land Readjustment: Concepts and Practice in Japan. - Tokyo: JICA, 2023. - jica.go.jp.

Ikkinchi yo'nalish. 2021–2026-yillardagi islohotlar tahlili uchta asosiy tendensiyani belgiladi. *Demonopolizatsiya:* PF-6243-sonli Farmon[12] mahalliy hokimliklarning to'g'ridan-to'g'ri yer ajratish vakolatlarini to'liq bekor qildi; barcha jarayonlar "E-auksion" platformasiga o'tkazildi; qishloq xo'jaligi yerlari faqat 30 yillik ijara asosida ochiq auksionlar orqali berilishi belgilandi. *Ekologik muhofaza:* O'RQ-1061-sonli Qonun[13] Yer kodeksiga "yer uchastkalaridan ruxsat etilgan foydalanish turlari" institutini kiritib, rekreatsion va ijtimoiy yerlarni xususiylashtirish qat'iyan taqiqladi; botanika bog'lari alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar ro'yxatiga kiritildi. PF-172-sonli Farmon[14] doirasida fermer xo'jaliklariga tarixda ilk bor sub-ijara huquqi berildi.

Uchinchi yo'nalish. Raqamlashtirish sohasi bo'yicha quyidagi ko'rsatkichlar aniqlandi: Vazirlar Mahkamasi 389-son Qarori[15] bilan UZKAD tizimi joriy etilib, O'zbekiston hududining 96 foizi (43,1 mln gektar) elektron xaritaga o'tkazildi; 40,2 mln gektari davlat ro'yxatidan o'tkazildi.[16] Yalpi xatlov natijasida avvalroq hisobda bo'lmagan 181,7 mingta obyekt aniqlangan va soliq bazasiga kiritilgan. "E-YER NAZORAT" AAT, "E-auksion", Kadastr.uz geoportal va Soliq qo'mitasi axborot tizimlari o'zaro integratsiyalashgan ekotizim sifatida faoliyat ko'rsatmoqda.

To'rtinchi yo'nalish. Xorijiy tajribaning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, yer boshqaruvida uchta asosiy model mavjud. Germaniya BBodSchG[17] tuproqning tabiiy, arxiv va foydalanish funksiyalarini yuridik jihatdan aniq belgilab, preventiv tamoyilni mustahkamlaydi: yangi yerlarni o'zlashtirish kuniga 30 gektardan oshmasligi talab etiladi. Niderlandiyaning Kadaster agentligi "shaffoflik bilan kafolat" falsafasiga asoslanib, barcha boshqaruv darajalarini qamrab oluvchi yagona 3D-integratsiyalashgan platforma sifatida faoliyat ko'rsatadi. Yaponiyaning Kukaku-seiri mexanizmi bo'yicha mulkdorlar yerning 20–30 foizini umumiy fondga o'tkazib, yangi infratuzilma qurilishini ta'minlaydi va jarayon yakunida qiymati ikki barobar oshgan uchastkani qaytarib oladi - bu mexanizm O'zbekistonning shahar hududlarini qayta qurishida qo'llanilishi mumkin.

Muhokama

Olingan natijalar O'zbekiston yer qonunchiligida bir qator tizimli huquqiy muammolar saqlanib qolayotganini ko'rsatmoqda. Ularni muhokama qilish va yechimlarini taklif etish ushbu bo'limning asosiy maqsadidir.

---

[12]OECD. Roadmap for Sustainable Investment Policy Reforms in Uzbekistan. - Paris: OECD Publishing, 2024. - P. 38–42.

[13]O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 12-sentyabrdagi PF-172-sonli Farmoni "Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan erlarda mahsulot etishtirishning uzluksizligini ta’minlash to‘g‘risida". - lex.uz/uz/docs/-7725769.

[14]FAO. Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests (VGGT). - Rome: FAO, 2012. - fao.org/4/i2801e/i2801e.pdf.

[15]O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 5-avgustdagi O‘RQ-937-sonli Qonuni "O‘zboshimchalik bilan egallab olingan er uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni e’tirof etish to‘g‘risida". - lex.uz/uz/docs/-7049383.

[16]Avezbayev S.A. Yer resurslari davlat boshqaruvi tizimi: muammolar va istiqbollar. - Toshkent: TDAU, 2021. - B. 47.

[17]Крассов О.И. Земелное право: учебник. - Москва: Норма, 2022. - С. 203.

Birinchi muammo – “maqsadsiz foydalanmaslik” mezonining noaniq ifodalanganligi. Amaldagi normalarga ko'ra yer uchastkalari 3 yil foydalanilmasa, vakolatli organlar ularni olib qo'yish huquqiga ega. Biroq “maqsadsiz foydalanmaslik” tushunchasining qonunda umumiy ifodalanganligi mahalliy organlarga suiste'molchilik uchun imkoniyat beradi va yer egalari investitsiya kiritish rag'batini pasaytiradi. Fikrimizcha, ushbu tushunchaning aniq, o'lchov birliklariga asoslangan mezonlari - tuproq holati indekslari, ekin maydonlarining foizi, ishlab chiqarish hajmlari - Yer kodeksining 3-moddasida mustahkamlanishi lozim.

Ikkinchi muammo - tuproq sifati standartlarining ijara shartnomalari uchun majburiy talab sifatida ko'zda tutilmaganligidir. Yer ijarasi shartnomalari asosan “maqsadli foydalanishni saqlash” degan yuzaki talab bilan cheklanadi. Germaniya BBodSchG tajribasi shuni ko'rsatadiki, tuproq sifatini saqlash ishlab chiqarish faoliyatidan yuqori qadriyat sifatida belgilash mumkin. Fikrimizcha, ijara shartnomasida tuproq bonitirovkasi balining saqlash chegarasi majburiy band sifatida kiritilishi zarur.

Uchinchi muammo – “boy berilgan foydani” hisoblash metodologiyasining standartlashtirilmaganligidir. O'RQ-781-sonli Qonun jamoat ehtiyojlari uchun yer olib qo'yishda kompensatsiya tamoyilini mustahkamlagan. Biroq “boy berilgan foydani” hisoblashning standartlashtirilgan koeffitsiyentlari qonun darajasida belgilanmagan. Bu holat OECD tavsiyalariga ko'ra xalqaro investorlar uchun huquqiy noaniqliq manbaidir. Fikrimizcha, Germaniya va Fransiyada qo'llaniladigan “kapitallashtirilgan daromad” metodi asosida standartlashtirilgan koeffitsiyentlarni Vazirlar Mahkamasi tasdiqlashi maqsadga muvofiq.

To'rtinchi muammo - sub-ijara institutining Yer kodeksida protsessual mexanizmsiz qolganligidir. PF-172-sonli Farmon orqali berilgan sub-ijara huquqi hozircha farmon ko'rsatmasi sifatida amal qilmoqda va Yer kodeksining 24-moddasida mustahkamlanmagan. Fikrimizcha, sub-ijara institutini kodeks normasi sifatida quyidagi shartlar bilan kiritish zarur: sug‘orish tarmog'i va yer konturining yaxlitligi buzilmasligi; sub-ijara shartnomasi kadastrda majburiy ro'yxatdan o'tkazilishi; sub-ijarachi uchun minimal maydon talablari belgilanishi.

Beshinchi muammo - O'RQ-937-sonli Qonun doirasida e'tirof etilgan yer uchastkalarini kadastrda ro'yxatdan o'tkazish majburiyatining qo'shimcha huquqiy ta'minot mexanizmlarini talab qilishi. Fikrimizcha, belgilangan muddatda ro'yxatdan o'tkazilmagan uchastkalar uchun muqobil “soddalashtirish mexanizmi” - yer amnistiyasi tartibi - qonunchilikda alohida ko'zda tutilishi lozim.

Oltinchi muammo - ixtisoslashgan “yer sudlari” institutining mavjud emasligidir. Yer nizolari odatiy umumiy yurisdiksiya sudlarida ko'riladi. Biroq bunday nizolarda mulk mansubligi, chegaralar, servitut, ma'muriy qarorlarning haqiqiy emasligi kabi chigal huquqiy masalalar bilan birga agrotexnika va tuproqshunoslik bilimlari ham zarur bo'ladi. Fikrimizcha, iqtisodiy sudlar qoshida ixtisoslashtirilgan yer palatalarini bosqichma-bosqich tashkil etish - yer nizolarini ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirish va qarorlar sifatini oshirishning eng samarali yo'lidir.

Xalqaro tajribaning O'zbekistonga moslashtirish yo'nalishlarini muhokama qilganda, FAO VGGT tamoyillari asosida quyidagi to'rtta strategik yo'nalish ustuvor ekanligi aniqlanadi: Germaniya modeli asosida tuproq funksiyalarini yuridik jihatdan mustahkamlash; Niderlandiyaning 3D-kadastr platformasi modelini joriy etish; Yaponiyaning jamoaviy konsensusga asoslangan yer qayta taqsimlash mexanizmini shahar shaharsozligiga adaptatsiya qilish; xususiy mulkdorlar uchun ekologik rag'batlar tizimini qonunchilikka kiritish. Avezbayev S.A. ta'kidlaganidek, yer tuzish tizimini yer resurslari davlat boshqaruvining yagona tarkibiy qismi sifatida rivojlantirmasdan turib samarali boshqaruvni ta'minlab bo'lmaydi. Professor O.I. Krassovning fikriga ko'ra esa, davlat boshqaruvi yerlardan samarali va oqilona foydalanishni, tuproq unumdorligini oshirishni ta'minlashga qaratilgan “ijroiya-farmoyish berish faoliyati”dir.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda yerdan foydalanish va muhofaza qilish sohasidagi davlat boshqaruvi 2021–2026-yillarda uchta asosiy tendensiya bo'yicha sifat jihatidan yangi bosqichga o'tdi: demonopolizatsiya - mahalliy hokimlik organlarining yer tasarruf etish vakolatini elektron auksionlarga o'tkazish; raqamlashtirish - UZKAD tizimi va "E-YER NAZORAT" platformasi orqali shaffof kadastr yuritish; urbanistik ekologiya - rekreatsion va ijtimoiy yerlarni xususiylashtirish hamda tijoratlashtirishdan qat'iy muhofaza.

Maqola doirasida aniqlangan oltita tizimli huquqiy muammo - "maqsadsiz foydalanmaslik" mezonining noaniqligidan tortib ixtisoslashgan yer sudlari institutining yo'qligigacha - qonunchilik islohotlarini talab qiladigan dolzarb masalalardir. Ishlab chiqilgan oltita taklif (sub-ijara institutini kodeksda mustahkamlash, yer egalik huquqlarini unifikatsiya qilish, ekologik audit institutini joriy etish, jamoatchilik eshituvlarini imperativ tarzda belgilash, kompensatsiya metodologiyasini standartlashtirish, ixtisoslashgan yer palatalarini tashkil etish) Yer kodeksini yangilash ishlariga bevosita kiritilishi maqsadga muvofiq.

Fikrimizcha, O'zbekiston Respublikasida yer resurslarini boshqarishning zamonaviy modeli quyidagi uchlik tamoyilga asoslanishi lozim: xususiy mulk erkinligi va uni himoya qilish (fuqarolik-huquqiy vektor); boshqaruvning mutlaq shaffofligi va raqamli texnologiyalarga asoslanishi (ma'muriy vektor); tabiiy muhit va ijtimoiy hududlarni avlodlar uchun saqlash (ekologik vektor). Faqatgina ushbu uchta yo'nalishning uyg'un, bir vaqtda rivojlanishi Yangi O'zbekistonda barqaror va farovon taraqqiyot uchun mustahkam huquqiy zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Avezbayev, S.A. (2021). Yer resurslari davlat boshqaruvi tizimi: muammolar va istiqbollar. TDAU. - 189 b.
2. Bogolyubov, S.A. (2023). Ekologicheskoe pravo: uchebnik. Prospekt. - 520 s.
3. FAO. (2012). Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security (VGGT). FAO. fao.org/4/i2801e/i2801e.pdf
4. FAO/LANDNET. (2002). Development of Land Consolidation in The Netherlands. FAO. fao.org/fileadmin/user_upload/reu/europe/documents/LANDNET/2002/Netherlands_paper.pdf
5. Fayziyev, X.S., & Xusanov, T.M. (2022). Yer resurslaridan foydalanishda integratsion boshqarish: nazariya va amaliyot. O'zbekiston qishloq xo'jaligi, 4, 30–40.
6. JICA. (2023). Land Readjustment: Concepts and Practice in Japan. JICA. jica.go.jp
7. Kadastr agentligi. (2024). Yer nazorati natijalari bo'yicha 2023 yilgi statistik hisobot. Kadastr agentligi.
8. Krassov, O.I. (2022). Zemel'noe pravo: uchebnik. Norma. - 536 s.
9. Nigmatov, A.N. (2022). Yer huquqi: darslik. TDYuI nashriyoti. - 312 b.
10. OECD. (2022). Land Administration and Property Taxation Review: Uzbekistan. OECD Publishing.
11. OECD. (2024). Roadmap for Sustainable Investment Policy Reforms in Uzbekistan. OECD Publishing.
12. Uzoqova, G.Sh. (2023). Yer huquqi: o'quv qo'llanma. Adolat. - 245 b.
13. World Bank. (2022). Uzbekistan Land Administration Project: Implementation Completion Report. World Bank.
14. World Bank. (2024). Doing Business 2024: Registering Property in Uzbekistan. World Bank.